

Свірко Світлана*д.е.н., д.держ.упр., проф.**Державний університет «Житомирська політехніка»***Довгалюк Віта***к.е.н., доц.**Державний університет «Житомирська політехніка»***Тростенюк Тетяна***доктор філософії, доц.**Державний університет «Житомирська політехніка»***Черній Олексій***аспірант за освітньою програмою «Економіка»**Державний університет «Житомирська політехніка»***Структуризація бюджетного процесу найпотужніших країн світу:
США, КНР, Японія**

Анотація. В умовах подолання вітчизняних кризових бюджетних явищ, реалізації обраного курсу євроінтеграції та євроатлантичної інтеграції, подальша розбудова бюджетного процесу на засадах імплементації найкращих прикладів бюджетної сфери розвинутих країн світу до вітчизняної бюджетної сфери є нагальною потребою фінансового сьогодення нашої країни. В статті проведено структуризацію бюджетного процесу США, КНР та Японії через детальний розгляд їх бюджетних систем та бюджетних процесів, як найбільш розвинутих з точки зору як ВВП, так і державного бюджету країни світу. Авторами ідентифіковано та проаналізовано бюджетне законодавство вказаних вище країн, визначено складові бюджетних систем останніх, ідентифіковано повноваження всіх гілок влади щодо бюджетного процесу в США, КНР та Японії, описано поетапні складові бюджетного процесу в цих країнах, опрацьовано бюджетні принципи в складі принципів складання бюджету та принципів бюджетного процесу в США, КНР та Японії, сформовано моделі бюджетного процесу в вказаних вище країнах, що включають: принципи бюджету, принципи бюджетного процесу, етапи бюджетного процесу з процедурними повноваженнями. Проведена структуризація бюджетного процесу США, КНР та Японії, а також наступний порівняльний аналіз дозволив зробити висновок про сильні сторони як бюджетного процесу КНР, (що проявляється в чіткій його регламентації, систематизації та законодавчо закріпленій профіцитності державного бюджету), так і США та Японії (що проявляється у неодноразовій узгоджуваності бюджетних показників на всіх рівнях та рівні їх обговорення і відкритості останнього впродовж перших двох етапів бюджетних процесів вказаних країн). Зроблено висновок про запровадження у вітчизняну практику зазначених позицій, що сприятиме більш ефективній реалізації всіх етапів бюджетного процесу, що насамперед дозволить стабілізувати систему державних фінансів України.

Ключові слова: бюджетний процес; етапи бюджетного процесу; бюджетні принципи; бюджетне законодавство;

Актуальність теми. Бюджетний процес як «регламентований бюджетним законодавством процес складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання, а також контролю за дотриманням бюджетного законодавства», являє собою основу життєдіяльності будь-якої країни [1]. Саме впродовж реалізації всіх стадій бюджетного процесу відбувається задоволення основних потреб держави, водночас від успішності власне такої реалізації залежить життєздатність не лише бюджетної сфери, а й економічного, політичного, соціального життя усієї країни [6]. Проблема стабілізації державних фінансів впродовж останніх 30 років звучала неодноразово, втім, останнім часом, перед усім через війну, вона зазнала найвищої точки загострення, що не може не відобразитися на всіх сферах життя України [4, 5]. За цих умов запровадження найбільш оптимальних підходів до перебудови як державних фінансів, так і бюджетного процесу, що вже пройшли своє опробування на практиці в межах публічних фінансів

найбільш розвинутих країн світу вбачається не лише раціональним, а й єдино вірним шляхом щодо подолання проблем бюджетних проблем сьогодення України [12, 14, 13].

Аналіз останніх досліджень та публікацій, на які спираються автори. У різні часи питання бюджетного устрою, процесу, системи в світовому контексті піднімали такі іноземні вчені як: І. Бег, М. Буті, Д. Грібаускайте, Т. Данел, С. Едервін, М. Маттіла, А. Мейх'ю, Х. Кауппі, Д. Кетз, Ф. Ніколайдес, Ф. Хайнеман, Ф. Кабатусуїла, Б. Карлссон, Д. Кернохан, Г. Кіпріані, В. Кок, Я. Петрась, Дж. Піт, С. Рєкман, В. Рант, К. Салама, Й. Феррер, Ф. Фігуейра, Ф. Хайнеман, А.В. Хамер, Т. Шемлер, Д. Шварцер, Х. Шімовіч, М. Шрейер, О. Шнайдер та інші. В умовах активізації євроінтеграційних процесів в Україні вітчизняні вчені все більше уваги звертають на питання як бюджету ЄС, так і бюджетів розвинутих країн світу, що не входять до ЄС, а також бюджетного процесу останніх; серед них варто згадати: В. Андрущенко, С. Боринець, А. Бояр, А. Бурковська, В. Горина, Т. Кізіму, Т. Кобзеву, Ю. Козак, І. Конончук, Н. Крувчук, О. Кремень, Л. Миргородську, О. Михайловська, В. Оспішева, О. Пастухову, М. Піляк, З. Прокопенко, О. Росоляк, Ю. Руденко, І. Каченко, В. Токара, І. Тучак, О. Федорів, В. Федосов, Т. Черемісова, С. Юрій, І. Яковюк та інших. Втім, попри значущість вказаних досліджень, залишаються не чітко визначеними певні теоретичні та методологічні позиції бюджетного процесу найбільш розвинутих країн світу – США, КНР та Японії.

Метою статті є проведення структуризації бюджетного процесу США, КНР та Японії.

Викладення основного матеріалу. Поза сумнівом, найбільш розвинутою країною світу довгий час були і виступають дотепер США; зокрема, за обсягом державного бюджету США впевнено обіймають першу позицію в світі [15]. Варто зауважити, попри значну увагу до економічної практики цієї країни, питання бюджетного процесу США опрацьовувалися в науковій літературі обмежено. Отож, при вивченні особливостей бюджетного процесу в США звернімося перед усім до бюджетного законодавства вказаної країни.

Його основу складають Закон «Про бюджет та рахунковедення» від 1921 р. (ним встановлено рамки національної бюджетної системи, загальні положення та сучасного федерального бюджету, запроваджено незалежний аудит державних фінансів, створено певні інституційні одиниці бюджетного процесу, як то Бюро бюджету (тепер Адміністративно-бюджетне управління при Адміністрації Президента США), Генеральний рахунковий офіс (тепер Державне рахункове агентство (аналог Рахункової палати), як наглядач за бюджетом від Конгресу США) тощо) [24] та Закон «Про парламентський контроль за бюджетом та обмеження щодо бюджетних видатків» від 1974 р. (яким закріплювалося формування нового підходу до бюджетного процесу з боку Конгресу; створення комітетів з бюджету в кожній палаті; створення Бюджетного офісу Конгресу; створення процедури, що забезпечує контроль Конгресу над нецільовим вкладом коштів виконавчою владою; закріплення початку відліку фінансового року; тощо) [33], Закон «Про збалансований бюджет та контроль за дефіцитом бюджету в надзвичайних умовах» від 1985 р. (в редакції 1987 року Закон «Про збалансований бюджет та підтверджувальний контроль за дефіцитом бюджету в надзвичайних умовах») [21, 52, 50], Закон «Про виконання бюджету» від 1990 р. [26]), інші нормативні акти бюджетного законодавства США [29, 37, 28, 59, 51, 38].

Варто зазначити, що Конституція США також регламентує положення бюджетного процесу США, втім, дуже обмежено, а саме в частині трьох позицій [36, 56]:

- підготовки законопроектів щодо державних доходів Палатою представників, з яким Сенат може погоджуватися або вносити правки до останнього (Ст.1, розділ 7);
- виплати реальних бюджетних коштів з державної скарбниці виключно згідно з затвердженим бюджетом асигнувань (Ст.1, розділ 9);
- обов'язковість оприлюднення звітності про виконання бюджету (Ст.1, розділ 9).

Цікавим у формуванні бюджету країни є його поліструктурність, водночас окремі вітчизняні автори виділяють у його складі власне урядовий бюджет (за його допомогою фінансово забезпечуються національні програми) та довірчі/трастові (за їх допомогою цільовим чином фінансово забезпечується інфраструктура) фонди [20, 19, 16]. Втім, консолідований федеральний бюджет включає значно більше складових: власне бюджет федерального уряду або адміністративний бюджет (складається з загального фонду, кошти кого використовуються в порядку загальної бюджетної процедури; спеціальних фондів для спеціальних потреб; внутрішньоурядові фонди, що використовуються на виключно на федеральні урядові відомства; фонди публічних корпорацій, що використовуються для неурядових економічних суб'єктів), цільові/трастові фонди (фонди федерального рівня, кошти яких використовуються виключно в цільовому порядку), депозитні фонди (резервні фонди федерального бюджету) [57].

Показовим в бюджетному процесі США в умовах трирівневої бюджетної системи (федеральний бюджет, бюджети штатів та місцеві бюджети (графські, округів, муніципальні, міст, інших місцевих адміністративних одиниць) [7]) є фінансова автономія штатів та місцевих органів, яка проявляється у тому, що: кожен з них самостійно формує, приймає та реалізовує бюджети, які як за доходами, так і видатками не включені до федерального бюджету США; на розсуд штатів залишено обсяг бюджетів, номенклатура як їх доходів, так і витрат; влада штатів не є підзвітною в ракурсі стану фінансів та виконання бюджету

штату; федеральний бюджет не несе відповідальності за цінні папери бюджетів штатів та місцевих бюджетів [56, 9].

Керівництво підготовкою бюджету штату здійснює голова виконавчої влади штату, водночас безпосередню роботу з такої підготовки бюджету проводять підлеглі останньому фінансові органи, як то: в частині доходів – податкові та інші органи, в частині видатків – бюджетні та фінансові бюро та управління [2]. Надалі проект бюджету надсилається законодавчому органу штату – Легіслатурі/ Законодавчим зборам/ Генеральному суду/ Генеральній асамблеї/ Законодавчій асамблеї штату (законодавчий орган у всіх 50 штатах, в кожному з яких він має індивідуальну оригінальну назву) – для розгляду та затвердження [2, 53].

Федеральний бюджет належить до сфери безпосереднього впливу Президента США; втім, Конгресу, який до 1921 року був монополістом щодо прийняття рішень в сфері державних фінансів, залишено повноваження щодо збільшення, скорочення або припинення асигнувань з бюджету, а також зміни цільового спрямування останніх [7]. Водночас у бюджетній роботі власне Конгресу допомагає вказане вище Державне рахункове агентство (вищий орган аудиту країни), Бюджетний офіс Конгресу США (здійснює експертизу проектів бюджетно-фінансового законодавства, аналіз виконання федерального бюджету) та комітети в межах обох палат Конгресу США [18].

Президент, як голова виконавчої влади США, згідно зі статтею 2 Конституції США [36], делегує повноваження щодо бюджетного процесу таким органам виконавчої влади [18, 8]:

- Адміністративно-бюджетному управлінню у складі Виконавчого апарату Президента США – в частині складання проекту федерального бюджету та його виконання за видатками, формування бюджетної політики, контролю за виконанням федерального бюджету тощо;

- Казначейському департаменту (фактично Міністерство фінансів або Державне казначейство США), яке здійснює виконання федерального бюджету за доходами, управління федеральним боргом, а також відповідний контроль в межах бюджетного процесу.

Попри певну фактичну відстороненість Президента США від бюджетного процесу на первинних стадіях, він, за допомоги Ради економічних консультантів, формує основні засади економічної політики, яка безпосередньо впливає на прогнозні та планові бюджетні показники [18, 8].

Робота з формування бюджету починається задовго до початку фінансового року (іноді і за 1,5 роки), відлік якого розпочинається на федеральному рівні з 1 жовтня і триває до 30 вересня, на рівні штатів – в 46-ти штатах з 50-ти – з 1 липня до 30 червня [22].

На першій фазі планувального етапу (середина весни) Адміністративно-бюджетне управління надсилає органам виконавчої влади методичні рекомендації зі складання бюджетних запитів на наступні 10 фінансових років у розрізі відповідних бюджетних програм вказаних органів виконавчої влади. Керівники органів виконавчої влади, керуючись перш за все рішеннями Конгресу США, а також рекомендаціями Адміністративно-бюджетне управління, готують та подають бюджетні запити Адміністративно-бюджетному управлінню.

На другій фазі планувального етапу (до кінця осені) Адміністративно-бюджетне управління узагальнює складені органами виконавчої влади та отримані ним бюджетні запити, розробляє бюджетні пропозиції, визначає порядок розподілу бюджетних коштів між отримувачами, проводить оцінку витрат федерального бюджету, встановлює межу проектного фінансового забезпечення кожного з органів виконавчої влади та розробляє проект федерального бюджету до кінця грудня. Одночасно здійснюється підготовка додаткового пакету аналітико-статистичних матеріалів до проекту федерального бюджету, як то: аналітичного обґрунтування до проекту федерального бюджету, статистичних таблиць, інформаційної довідки щодо бюджетних повноважень та видатків по всім бюджетним програмам федерального бюджету.

На етапі розгляду та затвердження проекту бюджету відбувається наступна послідовність бюджетних процедур [36, 24, 33, 55, 58, 46, 60, 30]:

- виступ Президента США в січні місяці перед Конгресом США з Посланням «Про становище країни» (згідно з розділом 3 ст. 2 Конституції США), в якому презентуються як показники стану країни, так і визначаються бюджетні пріоритети на майбутнє;

- внесення Президентом США до першого понеділка лютого місяця до Конгресу США проекту федерального бюджету у вигляді бюджетного запиту, який містить: запланований обсяг фінансового забезпечення органів виконавчої влади (в частині так званих поточних витрат – витрат на поточну діяльність органів виконавчої влади), проекти змін до бюджетних програм (в частині обов'язкових витрат – витрат за спеціальними бюджетними програмами), а також надходжень до федерального бюджету; проекти змін в податкове законодавство; презентація пакету обґрунтованих аналітико-статистичних матеріалів; одночасне подання Бюджетним офісом Конгресу США бюджетним комітетами обох палат доповіді «Перспективи економіки та бюджету»;

- подання Департаментами (органи виконавчої влади США, що знаходяться у безпосередній субординації до Президента США та за аналогами вертикалі влади прирівнюються до Міністерств) комітетам палат Конгресу обґрунтування щодо необхідності заявлених в проекті федерального бюджету з

деталізацією показників щодо фінансового забезпечення намічених бюджетних програм (виступають основою для визначення напрямів та обсягів бюджетних коштів, спрямованих на покриття поточних витрат бюджету); перевірка отриманих планових бюджетних показників та даних Бюджетним офісом Конгресу США;

– підготовка трьома комітетами кожної з палат Конгресу США – бюджетним комітетом, комітетом з витрат (включає 12 підкомітетів за головними функціями держави), комітетом з оподаткування/ комітетом шляхів і засобів – та прийняття окремих Бюджетних резолюцій щодо проєкту федерального бюджету Президента США з боку Палати представників та від Сенату; проведення узгоджувальної наради з консолідації обох версій Бюджетних резолюцій, прийняття не пізніше 15 квітня спільної Бюджетної резолюції обома палатами Конгресу США, що являє собою документ-відповідь Конгресу США на бюджетний запит Президента США, в якому визначаються цілі бюджетно-фінансової політики, загальний обсяг доходів, витрат федерального бюджету за кожним функціональним спрямуванням, граничні запозичення та межа державного боргу;

– доповідь представників комітетів з питань бюджету обох палат Конгресу США щодо внесення необхідних змін до проєкту федерального бюджету відповідно до Бюджетної резолюції та внесення таких змін та розгляд законопроєкту щодо бюджетних призначень за асигнуваннями з 15 травня;

– розробка через комітети та підкомітети та затвердження кожною з палат Конгресу США власних варіантів 12-ти законопроєктів про асигнування з федерального бюджету на фінансове забезпечення виконання головних функцій держави, до яких зараховано: сільське господарство; торгівлю, правосуддя та науку; оборону; енергетику та водне господарство; фінансову систему; національну безпеку; оточуюче середовище; соціальне забезпечення, медицину, освіту та охорону праці; законотворчість; військову службу та проблеми ветеранів; зовнішню державну діяльність та відносини; транспорт, житлово-комунальне будівництво та містобудування; проведення спільної наради Сенату та палати представників для відпрацювання консолідованої версії одного пакету 12-ти актів про асигнування з федерального бюджету на фінансове забезпечення виконання головних функцій держави до 15 червня; прийняття до 30 червня консолідованої версії законів про асигнування, які, фактично, є частиною майбутньої другої Бюджетної резолюції Конгресу США;

– презентація проміжного огляду про стан бюджету Президентом США 15 липня та проміжної доповіді Адміністративно-бюджетного управління щодо секвестрування федерального бюджету до 20 серпня;

– остаточний розгляд Конгресом США всіх законопроєктів про доходи та витрати федерального бюджету в другий понеділок вересня, прийняття до 15 вересня усього пакету документів щодо проєкту бюджету в другому читанні (фактично другої уточненої, більш деталізованої і директивної Бюджетної декларації), прийняття узгодженого закону про федеральний бюджет до 25 вересня;

– подання Президенту США на підписання пакету документів щодо проєкту бюджету, ветоування пакету документів останнім або його підписання (при цьому Президент США крім іншого підписує всі 12 законопроєктів про асигнування), а отже закінчення етапу розгляду та затвердження федерального бюджету;

Етап виконання федерального бюджету передбачає наявність таких фаз вказаного етапу [41, 24, 33, 55, 58, 46, 60, 30, 48, 3, 25, 23]:

– Адміністративно-бюджетне управління, керуючись пакетом затверджених документів щодо бюджету, здійснює розмежування затверджених витрат бюджету за кварталами та видає накази щодо виділення запланованих асигнувань федеральним департаментам та іншим органам виконавчої влади;

– виконання федерального бюджету частини здійснюється в частині: доходів – через Казначейський департамент (за внутрішніми доходами), Митний департамент (за зовнішніми доходами), видатків – реалізується через Департаменти за інші органи виконавчої влади за головуванням в цьому процесі Адміністративно-бюджетного управління; касового виконання федерального бюджету США – Федеральною резервною системою, що є центральним банком США; контролю за виконанням бюджету – Державним рахунковим агентством (у наслідок аудиту виконання федерального бюджету складає аудиторський звіт), Адміністративно-бюджетним управлінням та Казначейським департаментом; звітності – поточні звіти (щомісячні, щоквартальні та піврічний, а також спрощений для громадськості) про виконання федерального бюджету формується Казначейським департаментом, річний звіт про виконання федерального бюджету складається Казначейським департаментом за участі Ради економічних консультантів при Президентів США.

Цікавим є те, що жодним з вказаних вище нормативних документів або іншим актом бюджетного законодавства США не закріплено принципи бюджетного процесу США. Втім, ретельне вивчення бюджетного процесу США дає можливість виокремити такі його особливості [36, 24, 33, 55, 58, 46, 60, 30, 21, 52, 50, 26, 29, 37, 28, 59, 51, 38, 25, 23, 11, 7, 47]:

– конституційна обмеженість та безсистемність щодо регламентації бюджетного процесу;

– відсутність єдиного нормативного акту з питань бюджетного процесу та системи;

- регламентаційно-субординаційна автономія окремих частин бюджетної діяльності, як то в частині: податкових надходжень, поточних та обов’язкових витрат;
- регуляторно-інституційна децентралізація забезпечення проведення окремих етапів та фаз в межах одного етапу бюджетного процесу;
- великий в часі етап планування показників бюджету;
- неодноразова узгоджуваність, у тому числі політична, бюджетних показників між палатами Конгресу США;
- ключова роль у бюджетному процесу належить не органів виконавчої влади, а законодавчої в особі Конгресу США;
- біваріантність та альтернативність планових бюджетних показників в межах Конгресу США за палатами останнього;
- ініціативність у початку бюджетного процесу Президента США;
- відсутність єдності, або багатокладність бюджету як головного консолідованого фінансового плану країни як в часі (бюджетний рік на федеральному рівні триває з 1 жовтня до 30 вересня, в більшості штатів – з 1 липня до 30 червня, на місцевому рівні – з 1 січня до 31 грудня), так і просторі (наявність пакету відокремлених документів – бюджетна декларація, 12 законів про асигнування тощо);
- дискретність (розірваність) бюджетного процесу;
- автономність ланок бюджетної системи на рівні бюджетів штатів та місцевих бюджетів.

В той же час до принципів побудови власне бюджету згідно з бюджетним законодавством США варто зарахувати [36, 24, 33, 55, 58, 46, 60, 30, 21, 52, 50, 26, 29, 37, 28, 59, 51, 38, 25, 23]: публічність, збалансованість, функціональну профільність, результативність, підзвітність, єдність (яка носить умовний характер, оскільки доходи та витрати відображаються в одному пакеті документів, а не в одному документі), підконтрольність.

Таким чином базові вихідні положення методологічної основи бюджету та бюджетного процесу США набувають такого вигляду (рис. 1).

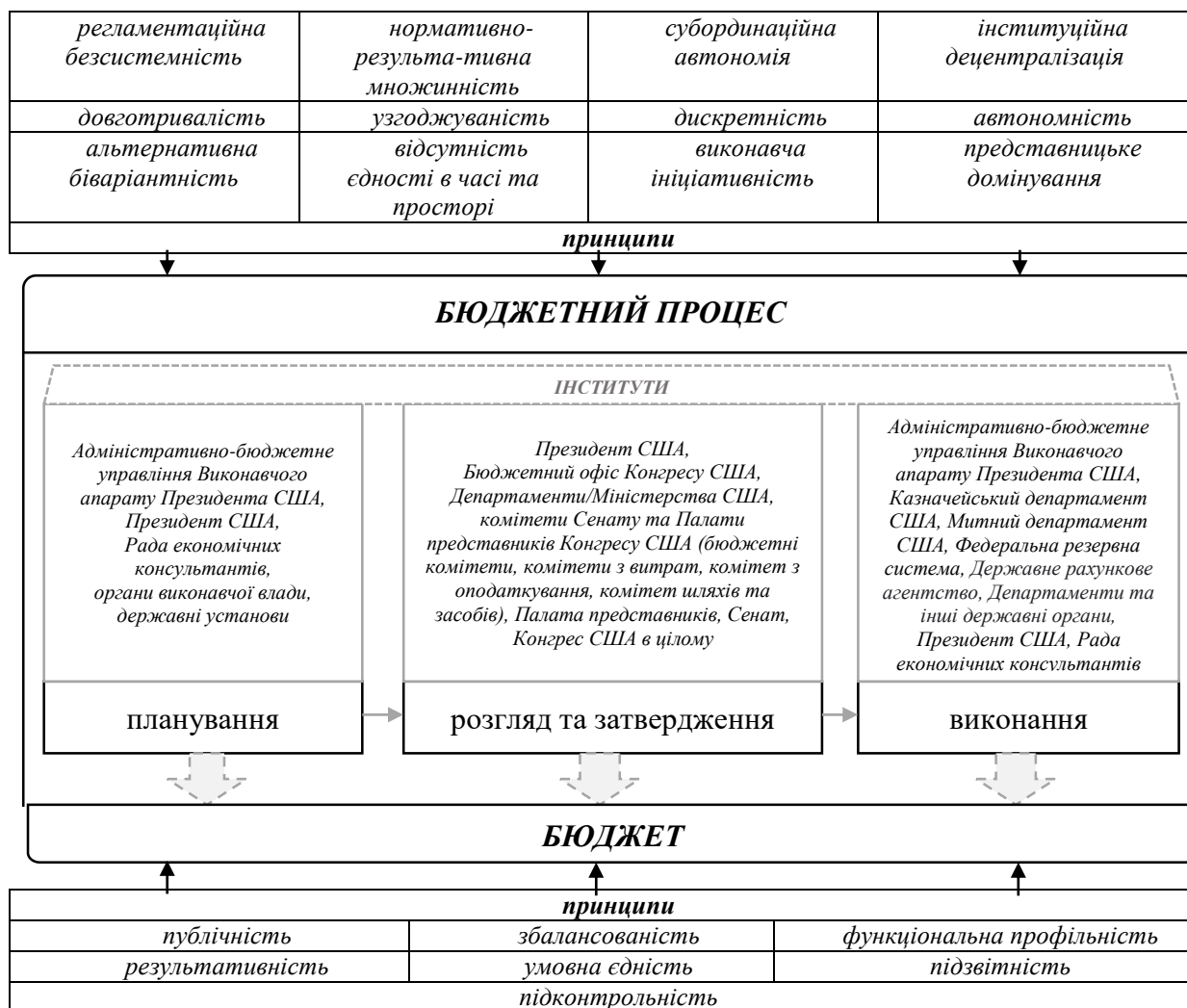

Рис. 1. Модель бюджетного процесу США

Водночас, варто зазначити, що наведені принципи мають як конструктивний, так і деструктивний характер, оскільки кожен з останньої категорії певним чином призводять як до частого порушення регламенту бюджетного процесу, так і навіть до політичного протистояння.

Другою за економічною міцністю країною світу є Китайська Народна Республіка; до речі, вона і займає другу позицію за обсягом державного бюджету в світі [15]. Її бюджетна система повністю відповідає її політичному та адміністративному устрою, а отже має п'ятирівневу ієрархічну структуру [10, 32]:

- перший рівень – центральний бюджет;
- другий рівень – бюджети провінцій, автономних округів та муніципалітетів, що безпосередньо підпорядковані центральному уряду;
- третій рівень – бюджети міст, поділених на округи та автономні префектури;
- четвертий рівень – бюджети повітів, автономних повітів, міст, що не поділені на райони та муніципальні райони;
- п'ятий рівень – бюджети селищ, поселень і невеликих міст.

Варто зазначити, що Конституція КНР має чітко прописані положення щодо повноважень органів законодавчої та виконавчої влади в бюджетному процесі, а саме такі функції та повноваження щодо бюджетного процесу відповідних інституцій [35]:

- Всекитайські збори народних представників – розгляд і затвердження державного бюджету та звіту про його виконання (ст. 62, п. 11);
- Постійний комітет останніх – під час позасесійного засідання Всекитайських зборів народних представників розглядає та затверджує часткові зміни плану національного економічного та соціального розвитку та державного бюджету, які необхідно внести в ході виконання (ст. 67, п. 5);
- Державна Рада – розробляє та реалізує плани національного економічного та соціального розвитку та державні бюджети (ст. 89, п. 5);
- Місцеві збори народних представників усіх рівнів – розглядають і затверджують плани економічного і соціального розвитку та бюджети своїх адміністративних районів, а також звіти про їх виконання (ст. 99);

Положення щодо бюджетної системи та процесу закріплені в Законі КНР «Про бюджет» (1994 р.) – цей закон, крім ієрархії бюджетної системи, закріплює такі фундаментальні положення [32, 27]:

- центральний бюджет повинен бути бездефіцитним;
- місцеві бюджети мають бути повністю збалансованими за доходами та витратами;
- затверджений бюджет не може бути змінений, без повного проходження законодавчо закріпленої процедури;
- фінансовий рік триває з 1 січня до 31 грудня;
- грошовою одиницею всіх бюджетних обрахунків є національна валюта – юань.

В цілому Бюджетний процес КНР має такий вигляд [32, 27]:

- етап планування бюджетів – в його межах органи виконавчої влади та підпорядковані їм державні установи у встановленні Державною радою терміни, складають індивідуальні та зведені бюджети (фактично кошториси) з урахуванням показників виконання бюджетів за минулий рік, прогнозно оцінки доходів та витрат на наступний рік орієнтуючись на плани діяльності суб'єктів, прийнятих до уваги темпів зростання валового національного продукту дотримання принципу суворої економії, на підставі отриманих від Міністерства фінансів Державної ради КНР вказівок. Проекти бюджетів органів виконавчої влади та державні установи Державній владі для розгляду, перевірки та узагальнення; уряди провінцій, автономних регіонів та муніципалітетів, безпосередньо підпорядковані Центральному уряду, подають Державній раді загальні проекти бюджетів для розгляду, перевірки та узагальнення. Міністерство фінансів узагальнює показники отриманих бюджетів (кошторисів) і складає проект центрального бюджету, який подає за місяць до щоденної сесії Всекитайських зборів народних представників фінансово-економічному комітету останніх (фінансові департаменти при урядах місцевого рівня після отримання проектів бюджетів підлеглих державних установ та органів складають та передають за місяць до сесії народних зборів на відповідних рівнях);

- етап розгляду та затвердження бюджетів – на цьому етапі на центральному рівні Державна рада презентує проекти центрального та місцевих бюджету Конгресу, органи місцевого самоврядування презентують відповідні проекти бюджетів з'їздам народних представників; вказані проекти бюджетів розглядаються та затверджуються Всекитайськими зборами народних представників та з'їздами народних представників різних вказаних вище рівнів відповідно. Після затвердження бюджету уряд селища, національного селища чи міста повинен негайно повідомити про свій бюджет, затверджений народними зборами відповідного рівня, уряду наступного вищого рівня для протоколу; орган місцевого самоврядування на рівні округу або вище повинен негайно звітувати про свій бюджет, затверджений народним конгресом на відповідному рівні, а також загальний бюджет, поданий для протоколу урядом наступного нижчого рівня, уряду наступного вищого рівня для здійснення фіксації останнім відповідної інформації у встановленому реєстрі. Орган місцевого самоврядування на рівні округу або вище повинен після підсумовування бюджетів, поданих до протоколу урядами наступного нижчого рівня, звітувати про

загальні бюджети постійному комітету народних зборів для фіксації останнім відповідної інформації у встановленому реєстрі. Державна рада після підсумовування бюджетів, поданих для протоколу урядами провінцій, автономних регіонів і муніципалітетів, безпосередньо підпорядкованих Центральному уряду, подає підсумовані бюджети до Постійного комітету Національного народного конгресу для фіксації інформації у відповідному носію – реєстрі. Після затвердження бюджетів урядів на різних рівнях зборами народних представників на відповідних рівнях Міністерство фінансів та фінансові департаменти урядів на відповідних рівнях негайно надають офіційну письмову відповідь щодо своїх бюджетів підвідомчим департаментам та установам на відповідних рівнях щодо їх планових показників доходів та витрат. Департаменти різних рівнів невідкладно надають підпорядкованим підрозділам офіційну письмову відповідь щодо їх бюджетів;

– етап виконання бюджетів – на якому уряди відповідних рівнів організують виконання бюджетів, а Міністерство фінансів та фінансові департаменти відповідно – виконують конкретні функції з виконання останніх; касове виконання бюджетів як за доходами, так і витратами здійснює Центральне казначейство та його підрозділи (які у своїй сукупності підпорядковуються Народному банку КНР) згідно із закріпленнями за Міністерством фінансів та фінансовими департаментами різних рівнів повноважень щодо розпорядження коштами бюджету. Коригування до затверджених бюджетів вносять Уряди різних рівнів на затвердження постійних комітетів зборів народних представників різних рівнів.

– етап звітування – на цьому етапі відбувається звітування щодо виконання бюджетів, в межах якого виокремлюють поточне звітування про стан виконання бюджету – два рази на рік – та річне, згідно з яким уряди всіх рівнів складають проекти річної звітності про виконання бюджетів за правилами і графіком, встановленими Міністерством фінансів та фінансовими департаментами різних рівнів. Орган влади або державна установа на місцях перевіряє проекти річних звітів про виконання бюджетів/кошторисів підпорядкованих їм структур, узагальнює їх показники, складає власний проект остаточного звіту і подає його на розгляд фінансовому департаменту уряду відповідного рівня; фінансовий департамент місцевого уряду на окружному рівні або вище складає проект остаточної звітності на відповідному рівні та подає проект уряду відповідного рівня для розгляду та прийняття рішення, а уряд відповідного рівня подає його до постійного комітету зборів народних представників відповідного рівня для розгляду та затвердження; уряд селища, національного селища чи міста складає проект остаточних звітів на своєму рівні та подає проект Народному конгресу на цьому рівні для розгляду та затвердження. Міністерство фінансів Державної ради КНР формує проект центрального звіту про виконання бюджету країни і подає його на розгляд та прийняття рішення Державного уряду, який, насамперед подає його Постійному комітету Всекитайських зборів народних представників для перевірки та затвердження. Після затвердження річного звіту про виконання бюджету будь-якого рівня відповідне фінансове управління надає офіційну письмову відповідь щодо їх остаточних річних звітів усім відомствам відповідного рівня, після чого орган місцевого самоврядування будь-якого рівня звітує про свої затверджені остаточні звіти уряду наступного вищого рівня для відповідного відображення цієї інформації у реєстрі. За умов якщо уряд на рівні округу або вище вирішить, що остаточні звіти, подані для реєстру урядом на наступному нижчому рівні протирічать законам чи адміністративним правилам і положенням або містять інші недоречності, резолюцію щодо затвердження звітності про виконання бюджету має бути скасована, а Державна рада та місцевий уряд на рівні округу або вище мають передати це питання до постійного комітету народних зборів на відповідному рівні для обговорення та прийняття рішення; якщо після обговорення прийнято рішення про його скасування, постійний комітет зборів народних представників зазначеного наступного нижчого рівня доручає уряду відповідного рівня повторно скласти проект підсумкового звіту згідно з бюджетним законодавством, а потім подає проект звітності до постійного комітету зборів народних представників відповідного рівня для розгляду та затвердження;

Важливою складовою бюджетного процесу КНР є контроль, який здійснюється у формі поточного та підсумкового контроль виконання бюджетів через місцеві народні збори, збори народних депутатів селищ, національного селища та міста, народний конгрес, збори народних представників та їх постійні комітети, при цьому також додатково: уряд будь-якого рівня контролює виконання бюджету урядами нижчих рівнів, а уряд нижчого рівня повинен регулярно звітувати про виконання бюджету уряду вищого рівня; фінансовий департамент уряду будь-якого рівня відповідає за контроль та перевірку виконання бюджету всіма департаментами відповідного рівня та їх підпорядкованими підрозділами, а також звітує про виконання бюджету уряду відповідного рівня і фінансовому департаменту уряду на наступному вищому рівні. Національний департамент аудиту (далі – НДА) та департаменти аудиту на місцях здійснюють постійний контроль за виконанням бюджетів та перевірку річної звітності про виконання бюджетів всіх міністерств, відомств, органів влади та державних установ не всіх рівнях.

Варто зауважити, що попри досить добре систематизований вказаний вище нормативний акт щодо бюджету КНР, недоліком варто вважати відсутність принципів процесу складання бюджету. Опрацювання Закону КНР «Про бюджет» дозволило сформулювати їх у такій сукупності [32, 27, 8]:

– багатуокладність бюджетного процесу (5 рівнів відповідно до рівнів бюджетної системи);

– умовна адміністративна обов'язковість бюджету (міста, національні селища та міста, де умови не дозволяють скласти бюджет, можуть тимчасово не складати бюджет за рішенням народних урядів відповідних провінцій, автономних регіонів або муніципалітетів, підпорядкованих безпосередньо центральному уряду);

– профіцитність або повна збалансованість (проявляється на центральному рівні у бездефіцитності, на нижчих рівнях – повному балансу доходів та витрат бюджетів);

– єдності (бюджетного періоду, грошової одиниці, бюджетної системи);

– пріоритет законодавчих органів влади на етапі затвердження бюджетів та звітів про їх виконання (Всекайтайські збори народних представників, місцеві збори народних представників тощо);

– пріоритет виконавчих органів на етапі складання проєктів центрального та місцевих бюджетів, їх презентації перед національними зборами різних рівнів, складання звіту про їх виконання (Державна рада, органи місцевого самоврядування, їх фінансові департаменти (Міністерство фінансів та місцеві фінансові органи) тощо);

– повноваження з контролю за виконанням та звітуванням щодо бюджетів належить Національному департаменту аудиту КНР та її підрозділам;

– чіткість структурування доходів та витрат бюджету (до перших зараховано: податкові надходження; надходження від державного майна, що підлягає обороту згідно з відповідними нормативними актами; надходження від спеціальних статей; і надходження з інших джерел; до других зараховано: витрати на господарське будівництво; видатки на розвиток діяльності в галузі освіти, науки, культури, охорони здоров'я та фізичної культури; адміністративні витрати держави; видатки на національну оборону; видатки на різні субсидії; і інші видатки);

– функціональна профільність (спрямування витрат бюджету на виконання чітко диференційованих функцій держави);

– автономність (жоден уряд вищого рівня не може виділяти, крім свого бюджету, будь-які бюджетні кошти уряду нижчого рівня; жоден уряд нижчого рівня не може використовувати або вилучати бюджетні кошти, що належать уряду вищого рівня);

– тенденційна пропорційність (формування дохідної частини здійснюється відповідно до темпів зростання валового національного продукту);

– суворі економія (формування видаткової частини бюджету здійснюється на засадах ощадливості та наполегливої праці);

– чітка субординаційність (на всіх етапах бюджетного процесу);

– своєчасність (повернення коштів до бюджету та виділення коштів з бюджету на утримання мережі бюджетних установ);

– обов'язковість (застосування казначейської системи виконання та обслуговування бюджетів на всіх рівнях бюджетної системи, що включає управління зборами, розподілом, утриманням та обігом бюджетних надходжень, а також розподілом бюджетних видатків (Центральне казначейство КНР перебуває у субординаційному підпорядкуванні Народному банку КНР));

– чітка регламентаційність (всі дії в межах бюджетної системи і бюджетного процесу в цілому та щодо прогнозування і планування бюджетних показників, фактичного руху бюджетних коштів, змін до бюджету, ведення бухгалтерського обліку виконання бюджету, а отже і складання звітності про виконання бюджетів, контролю на всіх стадіях бюджету зокрема здійснюються виключно згідно з чинним законодавством);

– підзвітність (уряд будь-якого рівня принаймні двічі протягом кожного бюджетного року звітує про виконання бюджету перед Зборами народних представників відповідного рівня або його постійними комітетами; останні затверджують звітність про виконання бюджетів);

– посилена підконтрольність (уряд будь-якого рівня контролює виконання бюджету урядами нижчих рівнів; Уряд нижчого рівня повинен регулярно звітувати про виконання бюджету уряду вищого рівня; Рахункова палата КНР та її структурні підрозділи здійснює аудиторський нагляд за виконанням бюджету та підсумковими рахунками всіх департаментів і підрозділів відповідного рівня та урядів нижчого рівня; постійний комітет Національних зборів народних представників контролює виконання центрального та місцевих бюджетів; постійний комітет місцевих зборів народних представників на рівні округу або вище контролює виконання загального бюджету на відповідному рівні).

Аналіз представлених принципів призводить до висновку про виключно їх конструктивний характер, що підтверджує потужне економічне зростання КНР вже впродовж багатьох років та вихід на перші позиції в світовій економіці (з 2010 року економіка КНР обігнала економіку Японії, а з 2014 року КНР займає першу позицію в світі по ВВП, розрахованому за паритетною купівельною спроможністю [31, 41, 62]).

Наведені положення бюджетного процесу та виокремлені принципи дозволяють сформулювати наступну модель бюджетного процесу КНР (рис. 2).

Японія являє собою одну з найпотужніших економік світу, що займає на сьогодні третю позицію у всіх рейтингах [44, 61, 43, 15]. Конституція Японії (1947 р.) приділяє особливу увагу бюджетній сфері країни,

оскільки фінансам країни присвячено окремий розділ VII «Фінанси» [34]. Конституція Японії, як документ вищої регламентаційної ієрархії країни, містить такі положення щодо бюджетної сфери [34]:

- бюджет представляється на розгляд Палати представників Парламенту Японії (Державна Рада Японії) (ст.60);
- формування та представлення бюджету Парламенту здійснює Кабінет (Кабінет міністрів Японії) (ст. 73, 86);
- формування бюджету країни є щорічною процедурою (ст. 86);
- право розпорядження державними коштами має виключно Парламент (ст. 83);
- прийняття зобов'язань та здійснення видатків за рахунок бюджетів здійснюється виключно на підставі рішень Парламенту (ст. 85);
- непередбачений дефіциту бюджету покривається за рахунок резервного фонду (створюється рішенням Парламенту, використовується за схвалення Парламенту), відповідальність за використання якого лежить на Кабінеті (ст. 87);
- видатки імператорської родини затверджуються як частина бюджету (ст.88);
- чітка сувор заборона використання, присвоєння або спрямування державних коштів на утримання економічних суб'єктів релігійного, освітнього, філантропічного, благодійного характеру, що не перебувають під контролем державної влади (ст. 89);
- подання Кабінетом щорічного звіту про виконання бюджету Державній ревізійній палаті Японії для проведення аудиту (ст. 90);
- подання Кабінетом щорічного звіту про виконання бюджету разом з аудиторським висновком Державної ревізійної палати Японії Парламенту країни (ст. 90);
- регулярно не рідше раз на рік звітування Кабінетом Парламенту та спільноті Японії про стан державних фінансів країни (ст. 91).

Рис. 2. Модель бюджетного процесу КНР

Бюджетне законодавство Японії вирізняється децентралізацією, а отже бюджетні положення, крім вищенаведених із Конституції Японії, наведені у різних законодавчих актах, зокрема [49, 45, 42, 40, 17]:

- Закон «Про публічні фінанси» (1947 р.) (регламентує бюджетні правила центрального рівня);

– Закон «Про парламент» (1947 р.) (регламентує, у тому числі, повноваження Парламенту, як учасника бюджетного процесу);

– Закон «Про Державну ревізійну палату Японії» (1947 р.) (визначає контрольні повноваження вищого органу аудиту Японії в бюджетному процесі);

– Закон «Про місцеві фінанси» (1948 р.) (регламентує бюджетні правила місцевого рівня);

– Закон «Про місцеву автономію» (1947 р.), Закон «Про міжбюджетні трансферти» (1950 р.) (регламентує повноваження місцевих органів влади в бюджетному процесі) тощо;

Бюджетний рік триває з 1 квітня до 31 березня, бюджетна система має дворівневий устрій: федеральний та місцеві бюджети. В цілому бюджетний процес в Японії поділяють на три етапи [49, 45, 42, 40, 17, 54]:

– етап підготовки бюджету та подання бюджету до парламенту триває з квітня по грудень року, що передує бюджетному, при цьому: з квітня по серпень триває збір планових показників у вигляді бюджетних запитів від міністерств і відомств Кабінету; в серпні відбувається перевірка та аналіз цих запитів Радою з економічної та фінансової політики; в серпні відбувається перевірка і наприкінці серпня бюджетні запити передаються Міністерству фінансів; в вересні місяці в бюджетному управлінні Міністерства фінансів відбувається слухання керівників міністерств та відомств; в жовтні та листопаді – обговорення бюджетних запитів в межах бюджетного управління Міністерства фінансів з паралельним обговоренням загальних планових бюджетних показників керівництвом Міністерства фінансів, в цей період триває формування проекту бюджету; на початку грудня відбувається бюджетна конференція на якій презентується та уточнюється складений бюджетним управлінням проект бюджету, після затвердження якого він отримує статус бюджетного проекту Міністерства фінансів країни; в грудні бюджетне управління готує стислий огляд бюджетного проекту, Міністерство фінансів його затверджує та передає Кабінету; у грудні спеціальна комісія правлячої партії формує власну пропозицію щодо бюджетного життя країни, яка подається Кабінету в цілому та Міністерству фінансів зокрема до моменту оприлюднення бюджетного проекту Міністерства фінансів країни (грудень); Кабінет розглядає бюджетний проект та пропозицію, проводить консультації, узгоджувальні наради, після чого приймається на засідання Кабінету та подається на затвердження до Парламенту;

– етап затвердження бюджету – представлений Кабінетом проект бюджету (обов'язковими є такі частини: загальні положення; доходи (податкові та неподаткові надходження) та витрат (прямі витрати; витрати за спеціальними рахунками; витрати на допомогу місцевим адміністраціям); багаторічні витрати, що продовжуються; погоджені витрати, що перенесені на наступний фінансовий рік; майбутні зобов'язання; резерви) направляється до бюджетного комітету Палати представників Парламенту, де відбувається обговорення, після якого проект бюджету виноситься на обговорення Палати представників, на якому останній приймається або відхиляється; прийнятий Палатою представників проект бюджету передається бюджетному комітету Палати радників на опрацювання та обговорення (у разі наявності пропозицій бюджетного комітету Палати радників щодо змін, відбувається спільне засідання бюджетних комітетів обох палат у вигляді Комітету по узгодженню; у разі відсутності порозуміння, через 30 днів рішення Палати представників стає кінцевим у затвердженні проекту бюджету); прийнятий проект бюджету бюджетним комітетом подається Палаті радників на затвердження до 1 квітня;

– етап виконання та контролю бюджету – з моменту затвердження бюджету Міністерство фінансів має право виділяти міністерствам та відомствам асигнування, для чого останні складають проекти планів використання асигнувань та надають їх Міністерству фінансів (при цьому в процесі використання забороняється нецільове використання коштів, а також трансферти між міністерствами та їх відомствами (виключення є щодо дозволу на проведення таких операцій з боку Міністерства фінансів); Міністерство фінансів розглядає та затверджує плани використання асигнувань, після чого передає їх Банку Японії (центральний банк Японії), що здійснює касове виконання бюджету країни; контроль за витрачанням коштів бюджету відбувається на всіх стадіях етапу виконання бюджету Міністерством фінансів через шоквартальну перевірку звітності міністерств та відомств, яка паралельно перевіряється Державною ревізійною палатою Японії; річний звіт готується Міністерством фінансів, подається на перевірку Державній ревізійній палаті Японії, яка перевіряє його, надає свій висновок, разом з яким звітність подається на затвердження Кабінету; після затвердження звітності про виконання бюджету Кабінетом, остання подається на розгляд та затвердження Парламенту;

З огляду на бюджетне законодавство Японії, принципами бюджету та бюджетного процесу (чіткий перелік їх відсутній) варто визнати [49, 45, 42, 40, 17, 54, 39]:

– дворівневість бюджетної системи;

– множинність регламентів;

– біваріантність та альтернативність планових бюджетних показників в межах Кабінету (Міністерство фінансів та правляча партія);

– переважна функціональна роль Міністерства фінансів та Кабінету;

– переважна регламентаційна роль Парламенту, передусім Палати представників;

- неодноразова узгоджуваність проєктних показників бюджету, у тому числі політична на рівні Міністерства фінансів, Кабінету, Парламенту (Палат та їх бюджетних комітетів);
- дорадчість (що проявляється у проведенні нарад з отримувачами бюджетних коштів – органами виконавчої влади – з боку Міністерства фінансів);
- підконтрольність, що проявляється у множинності контрольних повноважень в межах Міністерства фінансів, Кабінету, Парламенту, Державної ревізійної палати Японії;
- єдність (бюджетного періоду, грошової одиниці, бюджетної системи, бюджету, як розпису доходів та видатків);
- функціональна профільність (спрямування деталізованих витрат бюджету на виконання чітко диференційованих функцій держави);
- підзвітність (щоквартальна перевірка звітності Міністерством фінансів, щорічна перевірка звітності про виконання бюджету Державної ревізійної палати Японії, звітування перед Парламентом про виконання бюджету);
- публічність з елементами наочності (дата слухання бюджету оголошується офіційною пресою, а власне обговорення проєкту бюджету бюджетними комісіями як Палати представників, так і Палати радників транслюється по телебаченню; Міністерство фінансів щороку для суспільства випускає брошуру «Основні бюджетні положення»);
- збалансованість (згідно з законодавством витрати бюджетного року мають покриватися доходами цього ж року).

Зважаючи на вказане вище, модель бюджетного процесу в Японії набуває такого вигляду (рис. 3).

Рис. 3. Модель бюджетного процесу Японії

Варто зауважити, що в цілому, бюджетний процес Японії характеризується усталеністю правил та чіткістю і досконалістю їх виконання; що підтверджується і тривалим періодом складання та перевірки річної звітності.

Порівняння бюджетних процесів найбільш потужних країни світу свідчить про певну їх єдність як в частині етапності (попри наявність 3 етапів в бюджетних моделях США та Японії, останній етап виконання включає і звітування, яке заявлено в моделі бюджетного процесу КНР) в частині відповідних принципів, як то: регламентацію, періодичність, перманентність, історичну послідовність, субординаційність,

пропорційність, безперервність, єдність різною мірою, публічність, підконтрольність, підзвітність тощо; водночас спостерігається певна традиційність та, не зважаючи на глобальні процеси уніфікації, різновекторна тенденційність, яка пояснюється також певною традицією. В цілому однозначно виокремлюється вплив процесів глобалізації, що торкнулися і бюджетного процесу країн світу, які сприяють наближенню та уніфікації бюджетних принципів. Важливим також є суцільне поступове запровадження середньострокового планування та його інструменту – програмно-цільового методу формування та виконання бюджету.

Порівняння наведених моделей бюджетного процесу з вітчизняною моделлю бюджетного процесу свідчить про тяжіння вітчизняної моделі до моделі бюджетного процесу КНР; такий стан речей, вочевидь, частково пов'язаний з першоджерельною як для України, так і для КНР соціалістичною системою політичного та економічного правління, яка на сьогодні є минулою для нас та фактичною для КНР. Втім, КНР зробили значні кроки щодо модернізації власної бюджетної системи, що і дозволило, у тому числі, здійснити значний ривок в економічному та соціальному розвитку країни. Важливим позитивним положенням бюджетного законодавства КНР варто вважати закріплені принципи профіцитності державного бюджету, який, втім, як свідчить практика, не завжди на практиці виконується.

Водночас позитивними рисами моделей бюджетного процесу як США, так і Японії варто визнати неодноразову узгоджуваність бюджетних показників на всіх рівнях та рівень обговорення і відкритості впродовж перших двох етапів бюджетних процесів вказаних країн.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведена структуризація бюджетного процесу США, КНР та Японії, а також наступний порівняльний аналіз дозволив зробити висновок про сильні сторони як бюджетного процесу КНР, (що проявляється в чіткій його регламентації, систематизації та законодавчо закріпленій профіцитності державного бюджету), так і США та Японії (що проявляється у неодноразовій узгоджуваності бюджетних показників на всіх рівнях та рівні їх обговорення і відкритості останнього впродовж перших двох етапів бюджетних процесів вказаних країн). Варто зазначити, що державний бюджет України за 30 років жодного разу не був профіцитним або збалансованим; водночас, значний обсяг державних видатків потребує більш прискіпливої уваги з боку фінансово-контрольних органів, оскільки офіційна інформація антикорупційних органів свідчить про значні порушення в сфері бюджетних коштів. Таким чином, варто наголосити на закріпленні принаймні принципу збалансованості бюджету з одночасним закріпленням відповідних видів відповідальності за порушення бюджетного законодавства в цій частині. Принципи узгоджуваності та необхідного рівня обговорення має в межах вітчизняного бюджетного процесу формальний характер, а тому потребуються фактичної реалізації у тому числі через забезпечення відкритості, доступності та дохідливості обговорення. Запровадження у вітчизняну практику зазначених позицій сприятиме більш ефективній реалізації всіх етапів бюджетного процесу, що насамперед дозволить стабілізувати систему державних фінансів України. Перспективи подальших наукових досліджень у сфері бюджетного процесу автори вбачають в опрацюванні його позицій через призму безпековості державних фінансів.

Список використаної літератури:

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.
2. Бюджетний процес США. Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28924.pdf>.
3. Грига Ю. Американський бюджет: з людьми і для людей / Ю.Грига, А.Тобілко // Економічна правда. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.epravda.com.ua/publications/2015/04/1/535675/>.
4. Державний бюджет і бюджетна стратегія 2012–2014: стабілізація та сталий розвиток в умовах реформування економіки України : у 4 т. / за ред. Ф.О. Ярошенка ; ДННУ «Акад. фін. управління». – К., 2011. – Т. 2: Бюджетна стратегія і Державний бюджет 2012: збалансованість, прозорість, реалістичність. – 882 с.
5. Державний бюджет і бюджетна стратегія 2012–2014: стабілізація та сталий розвиток в умовах реформування економіки України : у 4 т. / за ред. Ф.О. Ярошенка ; ДННУ «Акад. фін. управління». – К., 2011. – Т. 1: Стабілізація державних фінансів у контексті стратегії реформ. – 920 с.
6. Євдокимов В.В. Бухгалтерський облік в секторі загального державного управління України / В.В. Євдокимов, Д.О. Грицишен, С.В. Свірко // Житомир : Видавець О.О. Євенок, 2017. – Том 1: Бухгалтерський облік в бюджетних установах України : підручник. – 1380 с.
7. Кобзева Т.А. Зарубіжний досвід управління фінансовою системою та можливості його використання в Україні (на прикладі Сполучених Штатів Америки) / Т.А. Кобзева // Верховенство права. – 2017. – № 1. – С. 172–177.
8. Конституційне право зарубіжних країн : навч. посібник / М.С. Горшєнєва, К.О. Закоморна, В.О. Ріяка та ін. ; за заг. ред. В.О. Ріяки. – 2-ге вид., допов. і перероб. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.
9. Мельничук Н.Ю. Особливості управління бюджетним процесом США / Н.Ю. Мельничук // Актуальні проблеми економіки та фінансів : збірник тез наукових робіт V Міжнародної науково-практичної конференції (Буковель-Україна), 21–24 березня. Т. 2. – Фінансово-економічна наукова рада, 2016. – С. 91–94.

10. Правове регулювання бюджетного процесу у зарубіжних країнах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwiMtaTyo5f9AhXV6CoKHQScDQQQFnoECAwQAQ&url=https%3A%2F%2Fmoodle.znu.edu.ua%2Fmod%2Fresource%2Fview.php%3Fid%3D259093%26lang%3Des&usg=AOvVaw36CeIGY_AnHD0XLDCFI2MJ.
11. Руденко Ю.М. Фінансові системи зарубіжних країн : навч. посіб. / Ю.М. Руденко, В.В. Токар. – К. : КНЕУ, 2010. – 348 с.
12. Свірко С.В. Інноваційно-інвестиційний розвиток державних фінансів України в умовах євроінтеграції / С.В. Свірко // Вчені записки. Науковий збірник. – К. : КНЕУ, 2015. – Вип. 17. – С. 162–167.
13. Свірко С.В. Оцінка рівня трансформації інформаційного забезпечення управління публічними фінансами / С.В. Свірко, С.В. Бардаш, В.М. Краєвський // Економіка, управління та адміністрування. – 2023. – Вип. 3 (105). – С. 89–97.
14. Свірко С.В. Public finance of Ukraine: decisive vectors, result and problem of development / С.В. Свірко, Б.Ю. Кузьмінський // Незалежний аудитор. – 2015. – № 13 (III). – С. 24–31.
15. Список країн за державним бюджетом [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_країн_за_державним_бюджетом.
16. Ткаченко І.В. Фінансова система США / І.В. Ткаченко, О.М. Пастухова // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. – 2011. – Вип. 2 (1). – С. 88–92 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2011_2\(1\)_16](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2011_2(1)_16).
17. Ткаченко І.В. Бюджетно-фінансова система Японії / І.В. Ткаченко, Л.А. Стусенко // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. – 2011. – Вип. 2 (1). – С. 92–96 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2011_2\(1\)_17](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2011_2(1)_17).
18. Фінанси зарубіжних країн: навчальний посібник / Т.О. Кізима., Н.Я. Кравчук, В.П. Горин та ін. ; за ред. О.П. Кириленко. – Тернопіль : Економічна думка, 2013. – 287 с.
19. Фінанси: курс для фінансистів : навч. посіб. / за ред. В.І. Осницька. – К. : Знання, 2008. – 567 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/12210605/finans/finans_krayin_rozvinenouy_rinkovouy_ekonomikoou.
20. Фінанси : підручник / за ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. – К. : Знання, 2008. – 611 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/15010922/finans/finansova_sistema_spoluchenih_shtativ_a_meriki.
21. Balanced budget and emergency deficit control act of 1985 [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.govinfo.gov/content/pkg/COMPS-16284/uslm/COMPS-16284.xml>.
22. Basic Information About Which States Have Major Taxes and States' Fiscal Years / National Conference of State Legislatures.
23. Biennial Budgeting and Enhanced Oversight Act of 2014 [Electronic resource]. – Access mode : <http://budget.house.gov>.
24. Budget and Accounting Act of 1921 [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.gao.gov/assets/D03855/pdf>.
25. Budget and Accounting Transparency Act of 2014 [Electronic resource]. – Access mode : <http://budget.house.gov>.
26. Budget Enforcement Act of 1990 [Electronic resource]. – Access mode : www.uscode.house.gov.
27. Budget Law of the People's Republic of China [Electronic resource]. – Access mode : http://www.npc.gov.cn/zgrdw/englishnpc/Law/2007-12/12/content_1383623.htm.
28. Budget of the United States Government / FY 2003. – Wash., 2002.
29. Budget Process Law Annotated. – 1993 Edition. – Wash., 1993.
30. Budget Process: Federal Budget 101 [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.nationalpriorities.org/budget-basics/federal-budget-101/federal-budget-process/>.
31. China GDP Surpasses Japan, Capping Three-Decade Rise [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.bloomberg.com/news/articles/2010-08-16/china-economy-passes-japan-s-in-second-quarter-capping-three-decade-rise>.
32. Chinalawinfo [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.lawinfochina.com>.
33. Congressional Budget and Impoundment Control Act of 1974 [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-RIDDICK-1992/pdf/GPO-RIDDICK-1992-34.pdf>.
34. Constitution of Japan [Electronic resource]. – Access mode : <https://legalns.com/download/books/cons/japan.pdf>.
35. Constitution of the Republic of China [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.npc.gov.cn/englishnpc/constitution2019/201911/1f65146fb6104dd3a2793875d19b5b29.shtml>.
36. Constitution of the United States [Electronic resource]. – Access mode : http://www.litopys.lviv.ua/katalog/pdf/US_Constitution.pdf.
37. Federal Budget Process Reform. – Wash., 1997.
38. *Haveman J.* Congress and the Budget / *J.Haveman*. – Bloomington, London, 1978.
39. Highlights of the Budget for FY 2016 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.mof.go.jp/english/budget/budget/fy2016/01.pdf>.
40. *Hiromitsu Ishi* Making Fiscal Policy in Japan: Economic Effects and Institutional Settings / *Ishi Hiromitsu*. – Oxford : OUP, 2007.
41. Internet archive Waybackmachine [Electronic resource]. – Access mode : <https://web.archive.org/web/20220522032838/>.
42. *Jyn R. Bl'ndal* The Legal Framework for Budget Systems An International Comparison / *Jyn R. Bl'ndal*. – Paris, 2004.
43. *Kyung Lah* Japan: Economy slips to Third in world / *Kyung Lah* // *CNN*. – 2011.
44. *Lechevalier Sébastien* The Great Transformation of Japanese Capitalism / *Lechevalier Sébastien*. – Routledge, 2014. – 204 p.

45. Ministry of Financy Japan [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.mof.go.jp/english/policy/budget/budget/index.html>.
46. Office of Management and Budget / The White House [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.whitehouse.gov/omb/>.
47. Policy Basics: Introduction to the Federal Budget Process [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.cbpp.org/research/federal-budget/introduction-to-the-federal-budget-process>
48. Principles of Federal Appropriations Law [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.gao.gov/products/gao-04-261sp>.
49. Public Finance Law [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.mof.go.jp/english/budget/budget/fy2002/brief/200235.htm>.
50. *Reams Bernard D.Jr.* Federal deficit control: the balanced budget and emergency deficit control reaffirmation Act of 1987 (PUB. L. NO. 100-119) / *Bernard D.Jr. Reams, Margaret H.McDermott //* With materials on bowsher V. Synar [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.wshein.com/catalog/4616/>.
51. *Schick A.* Congress and Money / *A.Schick*. – Wash., 1980.
52. The balanced budget and emergency deficit control reaffirmation act of 1987 [Electronic resource]. – Access mode : <https://budgetcounsel.com/laws-and-rules/§219a-01-balanced-budget-and-emergency-deficit-control-reaffirmation-act-of-1987-bbedcra-1987/>.
53. *The New York State Legislative Process: An Evaluation and Blueprint for Reform / Brennan Center for Justice*, [Electronic resource]. – Access mode : www.brennancenter.org.
54. *Tomohito Shinoda* Contemporary Japanese Politics: Institutional Changes and Power Shifts / *Tomohito Shinoda*. – Columbia University Press, 2013. – 525 p.
55. U.S. Department of the Treasury [Electronic resource]. – Access mode : <https://home.treasury.gov/>.
56. United States budget process [Electronic resource]. – Access mode : https://en.wikipedia.org/wiki/United_States_budget_process.
57. United States federal budget [Electronic resource]. – Access mode : https://en.wikipedia.org/wiki/United_States_federal_budget.
58. USAspending [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.usaspending.gov>
59. *White J.* The Deficit and the Public Interest. The Search for Responsible Budgeting in the 1980s. / *J.White, A.Wildavsky*. – Berkeley, 1989 [Electronic resource]. – Access mode : <http://ark.cdlib.org/ark:/13030/ft5d5nb36w/>
60. Whitehouse [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.whitehouse.gov/>.
61. *World Economic Outlook Database. Report for Selected Countries and Subjects / International Monetary Fund (IMF)*. – April 2016.
62. *Worstall Tim* China's Now The World Number One Economy And It Doesn't Matter A Darn [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.forbes.com/sites/timworstall/2014/12/07/chinas-now-the-world-number-one-economy-and-it-doesnt-matter-a-darn/>.

References:

1. *Biudzhetni kodeks Ukrainy vid 08.07.2010 № 2456-VI*, [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
2. *Biudzhetni protsesy SShA. Informatsiina dovidka, pidhotovlena Yevropeiskym informatsiino-doslidnytskym tsentrom na zapyt narodnoho deputata Ukrainy*, [Online], available at: <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28924.pdf>
3. Hryha, Yu. and Tobilko, A. (2015), «Amerykanskiy biudzhzet: z liudmy i dlia liudei», *Ekonomichna Pravda*, [Online], available at: <https://www.epravda.com.ua/publications/2015/04/1/535675/>
4. Yaroshenka, F.O. (ed.) (2011), *Derzhavnyi biudzhzet i biudzhetna stratehiia 2012–2014: stabilizatsiia ta stalyy rozvytok v umovakh reformuvannia ekonomiky Ukrainy*, u 4 t., DNNU «Akad. fin. upravlinnia», K., Vol. 2. *Biudzhetna stratehiia i Derzhavnyi biudzhzet 2012: zbalansovanist, prozorst, realistychnist*, 882 p.
5. Yaroshenka, F.O. (ed.) (2011), *Derzhavnyi biudzhzet i biudzhetna stratehiia 2012 –2014: stabilizatsiia ta stalyy rozvytok v umovakh reformuvannia ekonomiky Ukrainy*, u 4 t., DNNU «Akad. fin. upravlinnia», K., Vol. 1. *Stabilizatsiia derzhavnykh finansiv u konteksti stratehii reform*, 920 p.
6. Yevdokymov, V.V., Hrytsyshen, D.O. and Svirko, S.V. (2017), *Bukhhalterskyi oblik v sektori zahalnoho derzhavnogo upravlinnia Ukrainy*, Vol. 1. *Bukhhalterskyi oblik v biudzhetnykh ustanovakh Ukrainy*, pidruchnyk, Vydavets O.O. Yevenok, Zhytomyr, 1380 p.
7. Kobzieva, T.A. (2017), «Zarubizhnyi dosvid upravlinnia finansovoiu systemoiu ta mozhlyvosti yoho vykorystannia v Ukraini (na prykladi Spoluchenykh Shtativ Ameryky)», *Verkhovenstvo prava*, No. 1, pp. 172–177.
8. Horshenova, M.S., Zakomorna, K.O., Riiaka, V.O. et al (2006), *Konstyutsiine pravo zarubizhnykh krain: navch. posibnyk*, in Riiaky, V.O. (ed.), 2nd edition, dopov. i pererob., Yurinkom Inter, K., 544 p.
9. Melnychuk, N.Iu. (2016), «Osoblyvosti upravlinnia biudzhetnym protsesom SShA», *Aktualni problemy ekonomiky ta finansiv*, zbirnyk tez naukovykh robot V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Bukovel-Ukraina), 21– 24 bereznia, Vol. 2, Finansovo-ekonomichna naukova rada, pp. 91–94.
10. «Pravove rehliuvannia biudzhethnoho protsesu u zarubizhnykh krainakh», [Online], available at: https://www.google.com/url?sa=t&rc=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwiMtaTy05f9AhXV6CoKHQScDQQQFnoECAwQAQ&url=https%3A%2F%2Fmoodle.znu.edu.ua%2Fmod%2Fresource%2Fview.php%3Fid%3D259093%26lang%3Des&usg=AOvVaw36CeigY_AnHD0XLDCFI2MJ
11. Rudenko, Yu.M. and Tokar, V.V. (2010), *Finansovi systemy zarubizhnykh krain*, navch. posib, KNEU, K., 348 p.

12. Svirko, S.V. (2015), «Innovatsiino-investytsiyni rozvytok derzhavnykh finansiv Ukrainy v umovakh yevrointehratsii», *Vcheni zapysky. Naukovyi zbirnyk*, Issue 17, KNEU, K., pp. 162–167.
13. Svirko, S.V., Bardash, S.V. and Kraievskiy, V.M. (2023), «Otsinka rivnia transformatsii informatsiinoho zabezpechennia upravlinnia publichnymy finansamy», *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia*, Issue 3 (105), pp. 89–97.
14. Svirko, S.V. and Kuzminskiy, B.Iu. (2015), «Public finance of Ukraine: decisive vectors, result and problem of development», *Nezaleznyi auditor*, No. 13 (III), pp. 24–31.
15. «Spysok krain za derzhavnym biudzhетom», [Online], available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_країн_за_державним_бюджетом
16. Tkachenko, I.V. and Pastukhova, O.M. (2011), «Finansova sistema SShA», *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu. Ekonomichni nauky*, Issue 2 (1), pp. 88–92, [Online], available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2011_2\(1\)_16](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2011_2(1)_16)
17. Tkachenko, I.V. and Stusenko, L.A. (2011), «Biudzhетno-finansova sistema Yaponii», *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu. Ekonomichni nauky*, Issue 2 (1), pp. 92–96, [Online], available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2011_2\(1\)_17](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2011_2(1)_17)
18. Kizyma, T.O., Kravchuk, N.Ia. and Horyn, V.P. et al. (2013), *Finansy zarubizhnykh krain*, navchalnyi posibnyk, in Kyrylenko, O.P.(ed.), *Ekonomichna dumka*, Ternopil, 287 p.
19. Ospishcheva, V.I. (ed.) (2008), *Finansy: kurs dlia finansystiv*, navch. posib, Znannia, K., 567 p., [Online], available at: http://pidruchniki.com/12210605/finansy/finansy_krayin_rozvinenoyu_rinkovoyu_ekonomiky
20. Yuriia, S.I. and Fedosova, V.M. (ed.) (2008), *Finansy*, pidruchnyk, Znannia, K., 611 p., [Online], available at: http://pidruchniki.com/15010922/finansy/finansova_sistema_spoluchenih_shtativ_a_meriki
21. *Balanced budget and emergency deficit control act of 1985*, [Online], available at: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/COMPS-16284/uslm/COMPS-16284.xml>
22. «Basic Information About Which States Have Major Taxes and States' Fiscal Years», *National Conference of State Legislatures*.
23. *Biennial Budgeting and Enhanced Oversight Act of 2014*, [Online], available at: <http://budget.house.gov>
24. *Budget and Accounting Act of 1921*, [Online], available at: <https://www.gao.gov/assets/D03855.pdf>
25. *Budget and Accounting Transparency Act of 2014*, [Online], available at: <http://budget.house.gov>
26. *Budget Enforcement Act of 1990*, [Online], available at: www.uscode.house.gov
27. *Budget Law of the People's Republic of China*, [Online], available at: http://www.npc.gov.cn/zgrdw/englishnpc/Law/2007-12/12/content_1383623.htm
28. *Budget of the United States Government* (2002), FY 2003, Wash.
29. *Budget Process Law Annotated*, 1993 Edition, Wash.
30. *Budget Process: Federal Budget 101*, [Online], available at: <https://www.nationalpriorities.org/budget-basics/federal-budget-101/federal-budget-process/>
31. «China GDP Surpasses Japan, Capping Three-Decade Rise», [Online], available at: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2010-08-16/china-economy-passes-japan-s-in-second-quarter-capping-three-decade-rise>
32. *Chinalawinfo*, [Online], available at: <http://www.lawinfochina.com>
33. *Congressional Budget and Impoundment Control Act of 1974*, [Online], available at: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-RIDDICK-1992/pdf/GPO-RIDDICK-1992-34.pdf>
34. *Constitution of Japan*, [Online], available at: <https://legalns.com/download/books/cons/japan.pdf>
35. *Constitution of the Republic of China*, [Online], available at: <http://www.npc.gov.cn/englishnpc/constitution2019/201911/1f65146fb6104dd3a2793875d19b5b29.shtml>
36. *Constitution of the United States*, [Online], available at: http://www.litopys.lviv.ua/katalog/pdf/US_Constitution.pdf
37. *Federal Budget* (1997), *Process Reform*, Wash.
38. Haveman, J. (1978), *Congress and the Budget*, Bloomington, London.
39. *Highlights of the Budget for FY 2016*, [Online], available at: <http://www.mof.go.jp/english/budget/budget/fy2016/01.pdf>
40. Hiromitsu, Ishi (2007), *Making Fiscal Policy in Japan: Economic Effects and Institutional Settings*, OUP, Oxford.
41. *Internet archive Waybackmachine*, [Online], available at: <https://web.archive.org/web/20220522032838/>
42. Jun, R.Bl'ndal (2004), *The Legal Framework for Budget Systems An International Comparison*, Paris.
43. Kyung, Lah (2011), *Japan: Economy slips to Third in world*, CNN.
44. Lechevalier, Sébastien (2014), *The Great Transformation of Japanese Capitalism*, Routledge, 204 p.
45. *Ministry of Finance, Japan*, [Online], available at: <https://www.mof.go.jp/english/policy/budget/budget/index.html>
46. *Office of Management and Budget*, The White House, [Online], available at: <https://www.whitehouse.gov/omb/>
47. *Policy Basics: Introduction to the Federal Budget Process*, [Online], available at: <https://www.cbpp.org/research/federal-budget/introduction-to-the-federal-budget-process>
48. *Principles of Federal Appropriations Law*, [Online], available at: <https://www.gao.gov/products/gao-04-261sp>
49. *Public Finance Law*, [Online], available at: <http://www.mof.go.jp/english/budget/budget/fy2002/brief/200235.htm>
50. Reams, Bernard, D.Jr. and McDermott, Margaret H., «Federal deficit control: the balanced budget and emergency deficit control reaffirmation Act of 1987 (PUB. L. NO. 100-119)», With materials on bowsher V.Synar, [Online], available at: <https://www.wshein.com/catalog/4616/>
51. Schick, A. (1980), *Congress and Money*, Wash.
52. *The balanced budget and emergency deficit control reaffirmation act of 1987*, [Online], available at: <https://budgetcounsel.com/laws-and-rules/§219a-01-balanced-budget-and-emergency-deficit-control-reaffirmation-act-of-1987-bbedcra-1987/>

53. «The New York State Legislative Process: An Evaluation and Blueprint for Reform», *Brennan Center for Justice*, [Online], available at: www.brennancenter.org
54. Tomohito, Shinoda (2013), *Contemporary Japanese Politics: Institutional Changes and Power Shifts*, Columbia University Press, 525 p.
55. *U.S. Department of the Treasury*, [Online], available at: <https://home.treasury.gov/>
56. «United States budget process», [Online], available at: https://en.wikipedia.org/wiki/United_States_budget_process
57. *United States federal budget*, [Online], available at: https://en.wikipedia.org/wiki/United_States_federal_budget
58. *USAspending*, [Online], available at: <https://www.usaspending.gov>
59. White, J. and Wildavsky, A. (1989), *The Deficit and the Public Interest. The Search for Responsible Budgeting in the 1980s*, Berkeley, [Online], available at: <http://ark.cdlib.org/ark:/13030/ft5d5nb36w/>
60. *Whitehouse*, [Online], available at: <https://www.whitehouse.gov/>
61. «Report for Selected Countries and Subjects» (April 2016), *World Economic Outlook Database*, International Monetary Fund (IMF).
62. Worstall, Tim (2014), «China's Now The World Number One Economy And It Doesn't Matter A Darn», [Online], available at: <http://www.forbes.com/sites/timworstall/2014/12/07/chinas-now-the-world-number-one-economy-and-it-doesnt-matter-a-darn/>

Svirko S., Dovhalyuk V., Trosteniuk T., Chernii O.

Structuring the budget process of the most powerful countries in the world: the United States, China, and Japan.

Abstract. In the conditions of overcoming the domestic crisis budget phenomena, the implementation of the chosen course of European integration and Euro-Atlantic integration, further development of the budget process based on the implementation of the best examples of the budget sphere of developed countries in the domestic budget sphere is an urgent need for the financial present of our country. The article structures the budget process of the United States, China and Japan through a detailed review of their budget systems and budget processes, as the most developed in terms of both GDP and the state budget of the country of the world. The authors identified and analyzed the budget legislation of the above-mentioned countries, identified the components of the budget systems of the latter, identified the powers of all branches of government regarding the budget process in the USA, China and Japan, described the step-by-step components of the budget process in these countries, worked out budget principles as part of the principles of budgeting and principles of the budget process in the USA, China and Japan, formed models of the budget process in the above-mentioned countries, including: budget principles, principles of the budget process, stages of the budget process with procedural powers. The structuring of the budget process of the USA, China and Japan was carried out, as well as the following comparative analysis allowed us to conclude about the strengths of both the budget process of the PRC (which is manifested in its clear regulation, systematization and legally fixed surplus of the state budget), and the USA and Japan (which is manifested in the repeated consistency of budget indicators at all levels and the level of their discussion and the openness of the latter during the first two stages of budget processes in these countries). It is concluded that these positions will be introduced into domestic practice, which will contribute to more effective implementation of all stages of the budget process, which, in turn, will help to stabilize the public finance system of Ukraine.

Keywords: budget process; stages of the budget process; budget principles; budget legislation;

Стаття надійшла до редакції 08.11.2023.